

RESEÑAS CONJUNTAS

PUBLICACIONES ARXIVÍSTICAS DE L'ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ

Darrerament, l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que caldria tornar a nomenar més pròpiament Arxiu Reial, com indiquen les antigues guies que ha editat, torna a fer algunes publicacions, encaminades a estudiar el treball dels arxivers d'altres temps i les guies que van elaborar. És un treball força lloable encara que els historiadors agrairíem molt més que, per exemple, revisessin els microfilms de l'Arxiu i retiressin els que estan mal fets, que són molts, i que això no obstant, ens obliguen a consultar de manera totalment arbitrària, segons ells per preservar uns registres que estan en perfecte estat de conservació. Potser també podrien assegurar-se que els folis dels registres microfilmats són legibles, cosa que evitaria que el treball dels investigadors en els lectors de microfilm fos el malson que és. Em sembla que aquestes tasques haurien d'ésser prioritàries. Això no vol pas dir que tingui cap objecció al treball de recerca dels arxivers, sempre que ells no ens impedeixin a nosaltres de fer els nostres. Molts dels que no tenim la vista ni les vèrtebres cervicals en condicions d'aguantar sessions llargues en un lector de microfilm, haurem de canviar de temàtica per tal de freqüentar altres arxius, on encara entenen que una de les missions dels arxivers és facilitar als historiadors l'accés a la documentació.

Passant al comentari de les publicacions, Jaume Riera¹ ens ofereix el catàleg i la descripció dels antics memorials de l'Arxiu, que durant l'època en què jo mateixa els vaig consultar eren coneguts com a "memorials de Carbonell", nom que el Sr. Riera considera impropí, cosa que no discutiré pas. Malgrat que el Sr. Riera presenta aquests inventaris i guies de la documentació com deixats de banda dels investigadors per una mala descripció en els catàlegs recents de l'arxiu, aquesta descripció fou suficient perquè jo mateixa pogués suposar que em podien interessar per al meu treball sobre el patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionals, publicat l'any 1971. Si el Sr. Riera hagués consultat aquest treball hauria vist que, no solament havia fet una petita descripció d'alguns d'aquests memorials sinó que a més havia documentat quan i perquè foren elaborats i quines mans hi havien intervingut. La redacció d'alguns d'aquests memorials respon, efectivament, a la tasca de recuperació reial alienat, tasca a la qual Martí I l'Humà donà una gran empenta i per a la qual calia abans inventariar els béns alienats i la documentació que s'hi referia. Els memorials que jo havia estudiat eren els iniciats en els darrers anys del regnat de Joan I, en què foren revisats gran part dels registres de Venditionum, Gratiarum, Peccunie etc. de l'època del rei Pere i de la de Joan

---

¹Jaume RIERA I SANS, *Catálogo de memoriales e inventarios. Siglos XIV-XIX. Archivo de la Corona de Aragón*, Ministerio de Educación y Cultura. Dirección General del Libro, Archivos y Bibliotecas. Subdirección General de los Archivos Estatales, Madrid, 1999, 143 pp.

"Anuario de Estudios Medievales", 33/1 (2003).- ISSN 0066-5061.

I mateix; la tasca fou continuada després durant el regnat de Martí l'Humà: hom completà l'examen dels registres dels dos regnats precedents i continuà la recerca retrospectivament fins al regnat de Pere el Gran.

La llista de memorials ha estat ampliada pel Sr. Riera, que hi ha incorporat registres que formaven part d'altres sèries, com la de Varia; ara compta amb 131 volums, mentre que abans eren més o menys una tercera part. Cronològicament van des del començament del segle XIV al segle XIX. Són obra, generalment, dels arxivers de l'arxiu reial i dels seus col·laboradors. La descripció del Sr. Riera és molt acurada i permetrà l'accés als memorials més desconeguts.

Un d'aquests memorials és el que ha estat estudiat, transcrit i traduït per Rafael Conde², es tracta de la Brúixola, la primera guia de l'Arxiu de la Corona d'Aragó redactada l'any 1601 per l'arxiver Pere Benet. R. Conde ha estudiat detalladament l'autor i la seva obra dins de la tradició arxivística de l'Arxiu Reial, tradició que comença en el segle XIV, i analitza la descripció dels fons feta per Benet i l'organització de l'arxiu en aquell moment, tal i com es desprèn de les seves explicacions. Remarca l'interès de Benet per la història i les seves crítiques a un altre arxiver, predecessor seu, Pere Miquel Carbonell. Conde edita després la Brúixola que, llevat d'algunes anotacions en català al començament, és escrita en un llatí barroc, i ofereix seguidament una traducció al castellà. Es tracta d'un treball interessant des del punt de vista de l'arxivística, perquè és una de les primeres guies d'arxiu que es coneixen i perquè dóna informacions interessants sobre l'estat de l'arxiu en aquell moment.

Força diferent és el volum del qual són autors Beatriz Canellas i Alberto Torra³, que han refet l'ordenació dels registres d'Alfons el Magnànim tal com era en el moment en que foren escrits i com és a l'actualitat. Han estudiat el sistema de registració de documents durant el regnat del Magnànim i la classificació original dels registres, que han deduït de l'estudi intern i formal dels registres. Estudien després cadascuna de les sèries i les característiques que les distingien, i ofereixen seguidament l'ordre original, amb el període cronològic que comprèn cada registre i l'equivalència dins l'ordenació actual. A la fi del llibre ofereixen les taules d'equivalències en les diferents ordenacions i títols donats als registres per Garma-Bofarull, Ribera i el títol original, una taula dels registres de Ferran I que contenen documentació d'Alfons el Magnànim, registres del mateix rei com a infant i una llista dels registres perduts. És un treball que serà, sens dubte, molt útil per als investigadors especialitzats en aquest regnat.

Tots tres volums estan bellament il·lustrats amb reproduccions de folis de diversos registres, segells etc.

MARIA TERESA FERRER I MALLOL
Institució Milà i Fontanals, CSIC. Barcelona

---

²Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *La brújula. Guía del Archivo Real de Barcelona. Pere Benet (1601). Archivo de la Corona de Aragón*, Ministerio de Educación y Cultura. Dirección General del Libro, Archivos y Bibliotecas, 1999, 176 pp.

³Beatriz CANELLAS y Alberto TORRA, *Los registros de la Cancillería de Alfonso el Magnánimo*, Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, Secretaría de Estado de Cultura, 2000, 206 pp.

PUBLICACIONS D'HISTÒRIA DE LA LITERATURA, DE LA LLENGUA I DE LA CULTURA MEDIEVALS DE PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT I DE L'INSTITUT INTERUNIVERSITARI DE FILOLOGIA VALENCIANA O CURIAL EN ELS DARRERS ANYS.

La nostra revista vol ésser d'estudis medievals i per això s'interessa per àmbits que no són els habituals dels historiadors (gremi al qual pertany la majoria dels membres de la redacció), com són la literatura i la llengua, a fi de mantenir la comunicació entre les diverses àrees d'estudi; aquest objectiu és el del comentari present, més adreçat a indicar les aportacions d'alguns llibres d'aquells àmbits, que poden ajudar els historiadors, que no pas a fer-ne una valoració des del propi camp de la llengua i de la literatura. També he inclòs en aquest repàs els estudis sobre cultura, biblioteques, universitats etc., que ens són més propers.

En primer lloc, haig de referir-me a la finalització per Publicacions de l'Abadia de Montserrat de l'edició de les Obres de Jordi Rubió i Balaguer l'any 1999 amb el volum titulat *Obra dispersa*, que és el tretzè de la sèrie (números 35, 37, 40, 42, 51, 58, 70, 86, 101, 114, 128, 155 i 211 de la col·lecció "Biblioteca Abat Oliba). Els altres són: els tres volums de la *Història de la Literatura Catalana* (1984, 1985, 1987), *Ramon Llull i el lul·lisme* (1985), *Vida espanyola en la època gòtica* (1985), *Història i historiografia* (1987), *Il·lustració i Renaixença* (1989), *Humanisme i Renaixement* (1990), *Mestres, companys i amics* (1991), del qual ja vàrem fer la ressenya en el volum 27/2 del nostre "Anuario de Estudios Medievales", *Estudis de literatura catalana* (1992), *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó* (1993), *Sobre Biblioteques i biblioteconomia* (1995). Ja que no vàrem fer ressenya d'aquests darrers volums hem d'assenyalar que els medievalistes trobaran a *Estudis de literatura catalana* un parell de síntesis en alemany de la literatura catalana i dels estudis sobre literatura catalana entre 1904 i 1907, dues ressenyes i pròlegs a diferents històries de la literatura catalana, el discurs d'entrada a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona: *Els Cardona i les lletres*. Hi és reeditat el volum sencer *De l'Edat Mitjana al Renaixement*, en la darrera edició corregida i millorada, breus comentaris sobre la publicació de diverses obres i els articles *Un text català de "La profecia de l'ase" de fra Anselm Turmeda*; un Pròleg a *"El naixement de l'infant Jesús" de Francesc Eiximenis*; *Nota preliminar al "Torcimany" de Lluís d'Averçó i Hug de St. Víctor. "De Arrha animae". Traducció de fra Antoni Canals*. No menciono alguns treballs de literatura contemporània que clouen el volum. *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó* (1993) conté, en primer lloc, la traducció al català de la introducció al llibre *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, completament exhaurit de fa temps, amb el títol *Imprenta i librería a Barcelona (1474-1553)* i alguns articles sobre impressors: *Integración de los impresores alemanes en la vida social y económica de Cataluña y Valencia en los siglos XV-XVI*; *Das Privatleben der deutschen Frühdrucker in Spanien*; *Wurden die ersten Pressen in Barcelona und Zaragoza von einem Mann geleitet?*; *Una carta inèdita catalana de l'impressor Joan Rossenbach de Heidelberg* i *Un missal de Girona estampat per En Joan Rosenbach*. Una tercera part del llibre esta consagrada als impresos dels segles XV i XVI: *Butlles incunables de Montserrat*; *Una bula xilogràfica y cuatro incunables desconocidos, existentes en la Biblioteca de Cataluña*; *La bulla de Saintes (Barcelona, Spindeler) retrobada*; *Carta de privilegis de Juli II als confreres de la Mercè (1505)*; *Drei Unbekannte Drucke von Joan Jofré (València, 1505)*; *Carta gòtica mallorquina d'indulgències estampada a Barcelona (1527)*; *Tres impressions litúrgiques de Saragossa desconegudes*; *Ein in Barcelona gedruckter kaiserlicher Brief von 1538*; *Ein katalanischer Gelegenheitsdruck aus dem ersten Viertel des 16.*

"Anuario de Estudios Medievales", 33/1 (2003).- ISSN 0066-5061.

*Jarhunderts; El "Lunari" de Bernat de Granollachs i Les "Sentències cathòliques" de Ferrer de Blanes. A Sobre Biblioteques i biblioteconomia, el medievalista hi trobarà Els llibres de l'abat Savarés a la Biblioteca de Ripoll; Els abats de Montserrat, bibliotecaris majors dels reis d'Aragó, amb la publicació d'un privilegi de 1458; Els autors clàssics a la biblioteca de Pere Miquel Carbonell fins a l'any 1484 i La biblioteca del capítol catedral de Tortosa. La resta de treballs del volum es refereixen a biblioteques modernes i a tècnica de biblioteques. El volum darrer de la col·lecció, titulat *Obra dispersa*, conté l'extensa introducció, *La universidad de Barcelona hasta mediados del siglo XV*, que J. Rubió va fer a la col·lecció de documents per a la història de la Universitat de Barcelona, de la qual ha sortit només el primer volum, i també una síntesi de la història d'aquesta universitat per al Diccionario de Historia eclesiástica de España; a més: *El sintagma "si altre", "mi terç", "si quart", etc. als segles XIII al XV*, comentaris de llibres o notes breus, entre les quals destaquem *Sobre la pervivència de la nota popular en la poesia amorosa cortesana; Comerç i transcripció de llibres a la Corona d'Aragó, segles XIV-XV; Els textos de gramàtica a les escoles catalanes medievals; Llibres vells de medicina; Lluís d'Alcanyiz: Regiment preservatiu e curatiu de la pestilència. Edició facsímil; La producció religiosa en català i La carta de Gabriel de Vallseca de Mallorca*. No cal dir que és d'agrair que Publicacions de Montserrat hagi posat a l'abast dels investigadors estudis fonamentals que així reunits són més fàcils de consultar; al mateix temps la reedició permet tornar a posar en circulació treballs valuosos que, altrament, els estudiosos tendeixen a oblidar, aclaparats per les noves publicacions que ens arriben de manera incessant.*

Em referiré seguidament a un llibre de Josep Solervicens sobre un gènere literari usat en el Renaixement, el diàleg, publicat el 1997¹. L'autor analitza la represa d'aquest gènere com un altre dels intents de l'Humanisme d'acostar-se a l'època clàssica, bé que no havia estat oblidat del tot a l'Edat Mitjana, com assenyala l'autor. L'ús que se'n féu, però, fou diferent. Els intel·lectuals del Renaixement l'usaren per a reflexionar de manera amena sobre filosofia, art, medicina o política. A l'àrea de parla catalana el diàleg fou molt més usat del que hom pensava. L'autor ha descobert una trentena de textos escrits en llatí, català i castellà que usen aquest gènere. Joan Lluís Vives, Cristòfor Despuig, Lluís del Milà i Antoni Agustí són els més importants, però també cal mencionar Joan Àngel i González, Francesc Dassió, els germans Francesc i Jaume de Rocabertí, entre d'altres, la major part dels quals visqueren en ple segle XVI; destaca també, com a precursor, Joan Roís de Corella, un autor del segle XV. Als historiadors interessa particularment Despuig que, en els seus Col·loquis de Tortosa, comenta entre altres temes, la situació del català al País Valencià en el segle XVI i la castellanització creixent de la societat, el paper històric de Catalunya dins d'Espanya i les primeres polèmiques amb els historiadors castellans i els cronistes reials, que voluntàriament confonien Castella amb Espanya. També defensa Catalunya de l'allau de crítiques castellanques per la guerra de la Generalitat contra Joan II, de feia més de vuitanta anys. Comenta igualment les relacions entre cavallers i mercaders, entre l'Església i la Corona etc. Altres autors estudiats, com Francesc Comte i les seves "Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent", transmeten també impressions sobre la història pròxima, com per exemple sobre l'ocupació francesa del Rosselló (1463-1493) i l'alegria de la gent pel retorn a la Corona catalano-aragonesa. Altres comentaris històrics d'aquestes o altres obres desborden el marc cronològic de la nostra revista.

---

¹J. SOLERVICENS, *El diàleg renaixentista: Joan Lluís Vives, Cristòfor Despuig, Lluís del Milà, Antoni Agustí*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, 252 pp. (Biblioteca Serra d'Or, 175).

Dins de la mateixa col·lecció, fou publicat, el 1996, un recull d'articles de Joan Veny, catedràtic de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona i membre de l'Institut d'Estudis Catalans, amb el títol d'*Onomàstica i dialectologia*², que és també el títol del primer treball. Els articles versen en la seva major part sobre toponímia i antroponímia, temes que interessen els historiadors medievalistes perquè els ajuden en la seva tasca i perquè sovint es basen en documentació de l'Edat Mitjana, almenys en part. Els articles estan agrupats en quatre parts. En la primera, del mateix títol que el llibre i el primer article, s'hi troba també *Toponímia i fraseologia dialectal: "Quedar amb ses llànties de Campos"*. La segona part, titulada "Toponímia", conté els següents treballs: *Llucmajor, a través de la seva toponímia; Sobre la toponímia de Capafonts (Baix Camp); Sobre l'onomàstica de Cabacers (Priorat); Sobre l'onomàstica de Tremp (Pallars Jussà), Sobre els derivats toponímics de LENTISCUS "llentiscle"; Sobre l'onomàstica de la Morera de Montsant (Priorat); Sobre l'onomàstica de Renau (Tarragonès); Sobre l'onomàstica de Reus*. La tercera part es titula "Antroponímia" i conté els treballs: *Antroponímia i lingüística diacrònica; El cognom Gamundí/Gamundi, germanisme o arabisme?*, l'autor s'inclina per l'opció de l'arabisme, però caldria tenir en compte que al nord d'Itàlia hi ha també un Gamondio (G. Pistarino, "Sull'origine del nome di Gamondio", Rivista di Storia Arte Archeologia per le Province di Alessandria e Asti, LXXIII (1964), pp. 25-29). També inclou: *Origen dels cognoms catalans Mirabet i Porcet; Sobre els motius de Sitges (Penedès); Sobre els motius de Sitges (Penedès); Sobre els noms de casa de Llorenç i de Maldà (Urgell)*; la darrera part del llibre està destinada a figures de l'onomàstica i la dialectologia: *Enric Moreu Rey; Francesc de B. Moll; Joan Coromines, etimologista*. Completa el volum un útil índex de mots.

Dins de les Obres Completes de Salvador Galmés i Sanxo, hem de ressenyar el volum titulat *Lul·lisme*³, que recull treballs dispersos d'aquest gran especialista de l'obra de Ramon Llull. L'obra compta amb un pròleg de Pere Rosselló Bover, el curador de l'obra, on explica com s'inicià la dedicació de mossèn Galmés a l'estudi de l'obra lul·liana. Els treballs recollits són els següents: *Vida compendiosa del beat Ramon Llull*, síntesi de la seva vida; *Pròlegs i notes a les edicions de l'obra de Ramon Llull*, on hom pot trobar la introducció al tom IV del *Llibre de contemplació* i l'epíleg, el proemi al *Llibre de Blanquerna*, les introduccions al *Libre de Sancta Maria* i a *Arbre de Ciència*, *Obres Originals; Llibre d'Amic e Amat i Llibre d'Ave Maria; Proverbis de Ramon, Mil Proverbis i Proverbis d'ensenyament; Llibre de Demostracions; Llibre de Meravelles; Art demonstrativa, Regles introductòries i Taula general; Art amativa i Arbre de Filosofia*; el Proemi a un conjunt d'obres la primera de les quals és el *Libre d'intenció*; la Notícia preliminar al *Libre d'Evast e Blanquerna*, o al volum I i II de *Rims*. La darrera part del llibre és consagrada a recensions i articles molt breus.

També és un recull d'estudis el volum de Joan Bastardas, "*Els camins de la Mar*"⁴, que aplega articles de temàtica diversa d'aquest il·lustre filòleg i llatí. Corresponen al nostre període de l'Edat Mitjana els següents: *Sobre la construcció medieval "per sarrains a preïcar"*, on recull totes les mencions que ha trobat a textos, Furs i a alguns documents per

²Joan VENY, *Onomàstica i dialectologia*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, 232 pp. (Biblioteca Serra d'Or, 166).

³Salvador GALMÉS I SANXO, *Lul·lisme*, Barcelona, Ajuntament de Sant Llorenç Des Cardassar-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, 244 pp. (Biblioteca Serra d'Or, 191).

⁴Joan BASTARDAS, "*Els camins de la Mar*" i altres estudis de llengua i literatura catalanes, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, 219 pp. (Biblioteca Serra d'Or, 201).

analitzar després aquesta construcció: antiguitat, freqüència, elements gramaticals de la construcció etc.; "*Fembra*" i "*dona*" en "*Lo somni*" de Bernat Metge és un altre dels treballs que poden interessar els medievalistes.

També farem una breu referència al volum *La cultura catalana del Renaixement a la Il·lustració*⁵, que conté un cicle de conferències del 1981-1982, publicat el 1997. Els treballs que aplega el volum traspassen normalment el nostre marc cronològic, però les tres primeres contenen referències al segle XV, d'on parteix la reflexió sobre el període posterior: Joan Solà, *Notes d'història de la llengua al Renaixement i a la Il·lustració*; Eva Serra i Puig, *Els Països Catalans a l'època dels Àustries*; Eusebi Colomer, *Filosofia de l'Humanisme: de R. Sibiuda a J. LL. Vives*.

Les mateixes Publicacions de l'Abadia de Montserrat, juntament amb l'Institut de Filologia Valenciana, publicaren, l'any 1998, un aplec d'articles sobre Ausiàs March, de la prestigiosa catedràtica de Literatures Hispàniques a la Sorbonne i membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans, Marie-Claire Zimmermann, amb el títol *Ausiàs March o l'emergència del jo*⁶. Com altres reculls d'aquesta mena, facilita als investigadors l'accés a articles a vegades difícils de trobar, uns quants traduïts al català per Anna Montero. Els articles inclosos són: *L'auditori d'Ausiàs March*; *Ausiàs March i la recerca del lloc impossible*; *Les metamorfosis del "maldit" en Ausiàs March*; *Sobre el divertiment en Ausiàs March i els seus successors: del somni de cort-teatre al teatre de cort*; *La comparació i la substantificació a l'obra d'Ausiàs March: recerques sobre les noves funcions poètiques de la imatge*; *Celebracions de l'altre i emergència de la persona del Jo en la poesia catalana al segle XV. Ausiàs March i els cicles de la maduresa*; *Ontologia i escriptura a l'obra d'Ausiàs March: lectures del poema XXVIII*; *Ausiàs March dins del poema: divergències del Jo*; *Ausiàs March: una poètica al marge del subjecte*; *L'esparsa a l'obra d'Ausiàs March: un esquema bàsic de la poetització*; *"Lir entre carts" i l'espai metafòric marquià*; *Metàfora i destrucció del món en Ausiàs March*; són estudis literaris, però les referències històriques hi són freqüents

Les mateixes institucions publicaren el llibre de Miquel Nicolás i Amorós *La història de la llengua catalana*⁷; l'autor, professor de filologia catalana de la Universitat de València, reflexiona sobre la història de la llengua, especialment sobre qüestions de metodologia de la història social de la llengua i perioditzacions de la història del català; també s'interessa per les estratègies d'investigació de la ciència històrica en relació amb la ideologia i altres qüestions doctrinals.

Els mateixos editors han publicat, l'any 1998, el llibre sobre traduccions i recepcions de Sèneca a l'època medieval, de Tomàs Martínez Romero⁸, autor que anteriorment havia editat ja la traducció medieval de les "Tragèdies" de Sèneca. L'obra consta de dues parts; en la primera l'autor estudia les versions catalanes de l'obra de Sèneca realitzades entre finals del

⁵*La cultura catalana del Renaixement a la Il·lustració*, Cicle de conferències fet al CIC de Terrassa, curs 1981/1982, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, 179 pp. (Biblioteca Milà i Fontanals 26).

⁶Marie-Claire ZIMMERMANN, *Ausiàs March o l'emergència del jo*, pròleg d'Albert Hauf, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-CEIC Alfons el Vell-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, 316 pp. (Biblioteca Sanchis Guarner, 40).

⁷Miquel NICOLÁS I AMORÓS, *La història de la llengua catalana. La construcció d'un discurs*, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, 410 pp. (Biblioteca Sanchis Guarner, 41).

⁸Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Un clàssic entre clàssics. Sobre traduccions i recepcions de Sèneca a l'època medieval*, Pròleg d'Albert G. Hauf, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, 268 pp. (Biblioteca Manuel Sanchis Guarner, 42).

segle XIV i tot el segle XV: "De providentia", traduïda per fra Antoni Canals, les "Tragèdies" i les "Epístoles a Lucili". D'aquesta darrera obra n'assenyala dues traduccions, una de finals del s. XIV, que circulava per la cort reial i que figura en nombrosos inventaris, i una de posterior de mitjan segle XV. Aquesta darrera traducció incorporà, a més, la traducció d'un comentari sobre la primera epístola, del qual era autor el florentí Coluccio Salutati. L'autor, a més d'analitzar els diversos manuscrits, assenyala que les Epístoles foren una de les obres fonamentals en la difusió de Sèneca. El rei Martí l'Humà en posseïa exemplars en sicília i en llatí i la reina Maria, esposa del Magnànim, s'interessà molt per tenir-ne en castellà, mentre que el rei en demanà un exemplar en català des de Nàpols. L'autor assenyala també que un dels parlamentaris del Parlament de Catalunya durant l'Interregne, Joan Despujol, n'utilitzà alguna cita. L'autor dedica tot un capítol a la traducció de les "Tragèdies" de Sèneca i analitza la tradicional atribució d'aquesta traducció al cavaller valencià Antoni de Vilaragut, que no accepta; això no obstant, proporciona moltes notícies sobre aquesta família valenciana, moltes de les quals, tant les llegendàries com les més verosímils, provenen de les Trobes de Jaume Febrer. Segons l'autor fou segurament obra de diverses mans i degué procedir de les glosses llatines de l'anglès Nicolau Trevet. Un altre capítol és dedicat a la traducció de "De providentia" per Antoni Canals, traducció que l'autor compara amb la d'Alonso de Cartagena. Assenyala que Canals féu una reconducció de l'obra de Sèneca a l'ortodòxia cristiana. La segona part del llibre és dedicada a la influència de Sèneca en els escriptors catalans, concretament a Ausiàs March i al "Tirant lo Blanc" de Martorell.

Passant ja a la història de la cultura, comentaré ara una reedició de part de l'obra de l'historiador Josep Sanchis Sivera, prou conegut per la gent del nostre àmbit d'estudis, que va fer en el seu temps una notable aportació a la història medieval, tant en l'àmbit de la cultura com en el de l'art, la història de l'Església o la vida quotidiana. Sovint hi ha treballs que són difícils de trobar, per això ens felicitem que el Prof. Ferrando hagi tingut la bona idea de reeditar la part dels seus treballs relacionats amb la cultura⁹. L'obra compta amb una excel·lent introducció de Mateu Rodrigo Lizondo, que analitza la seva formació com a historiador prop de Roc Chabàs, iniciador dels estudis històrics moderns a València, i la seva participació en les diferents institucions de cultura de la seva època, el Centre de Cultura Valenciana i l'Institut d'Estudis Catalans, la fundació de la revista "Anales del Centro de Cultura Valenciana" etc.; examina també detalladament l'obra de Sanchis Sivera, no solament la de cultura recollida en aquest volum, sinó també la d'història de l'Art. Assenyala el seu interès per la figura de sant Vicenç Ferrer i el seu excel·lent coneixement de l'arxiu de la catedral de València, que completà amb visites a altres arxius. Cal recordar que fou l'editor del "Libre d'Antiquitats de la Seu de València", el 1926 i del "Dietari del Capellà d'Alfons el Magnànim" i de les obres "Vida íntima de los valencianos en la época foral" i "La Enseñanza en Valencia en la época foral", en les quals estudià la vida quotidiana i l'ensenyament abans de la fundació de la Universitat de València l'any 1499. La introducció de Mateu Rodrigo es completa amb una notícia biogràfica deguda a Francesc Pérez i Moragón, que situa la seva figura en el context de la cultura i de la política valencianes del seu temps, amb una excel·lent aportació d'escrits sobre el personatge. Aquest estudis introductoris es completen amb una utilíssima Bibliografia, que

---

⁹Josep SANCHIS SIVERA, *Estudis d'Història Cultural*, edició, introducció, bibliografia i notes a cura de Mateu RODRIGO LIZONDO, Notícia biogràfica de Francesc PÉREZ i MORAGÓN, pròleg d'Antoni FERRANDO, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, 255 pp. (Biblioteca Manuel Sanchis Guarner, 45).

conté tota l'obra de Sanchis Sivera. La reedició presenta, traduïts del castellà, sis treballs publicats com a articles de revista: *Bibliologia valenciana medieval*, que comenta els oficis relacionats amb el llibre, pergaminers, copistes, rubricadors, il·luminadors i enquadernadors de llibres i examina la circulació de llibres en el País Valencià a través de nombrosos inventaris; *Bibliologia valenciana (segles XV, XVI i XVII)*, article que és continuació de l'anterior, però que es centra ara en la introducció de la impremta i la circulació de llibres impresos, amb la publicació també d'inventaris; *Dos sermons inèdits de sant Vicent Ferrer*, on publicava dos dels sermons predicats a València; a *Un còdex de sermons de sant Vicent Ferrer a Avinyó*; *Un llibre de teologia del segle XV, escrit en valencià*, comenta el fet inhabitual que un llibre sobre aquesta matèria no fos escrit en llatí, potser perquè l'autor, Francesc de Pertusa, era un seglar d'il·lustre família noble valenciana; clou el volum *La dramàtica en nostra Catedral*, on l'autor estudià algunes celebracions teatrals que es feien a la catedral per Nadal, sobre el naixement de Jesús, i per la Pentecosta, sobre l'arribada de l'Esperit Sant. L'editor ha afegit al final les notes a tots els treballs on, amb gran domini de cada tema, aclareix algun punt, corregeix algun error i remet a bibliografia posterior en cas necessari.

Un altre recull d'articles és el de Jordi Bruguera, l'editor del *Llibre dels Fets* del rei Jaume I, que presenta estudis sobre el vocabulari de la crònica i algun altre treball que també hi fa referència¹⁰. Els treballs inclosos són els següents: *Estrangerismes i alguns mots especials*, on analitza pretesos aragonesismes, que desmenteix, altres de confirmats o dubtosos, occitanismes i alguns altres mots especials; *Vocabulari militar*, on reuneix vocabulari referent a les persones, a l'equipament, a les armes, a les fortificacions, a les accions de guerra; algunes definicions haurien d'ampliar-se o matitzar-se, com la de "genet", perquè la definició de "Berber de la tribu Zeneta" pot ésser l'original, però a la Baixa Edat Mitjana és un cavaller sarraí d'armament lleuger, que es distingia pel seu cavalcar ràpid; generalment portaven els estreps alts. Hi ha també un estudi sobre *Vocabulari marítim*, un de *Vocabulari religiós* i dos sobre els noms de lloc: *Toponímia* i *Encara sobre la toponímia*, on són inclosos els noms de persona que són topònims; puc aclarir que el nom "Bufila", que no identifica, és Bofilla, actualment un despoblat al terme de Bétera, excavat per Pedro López Elum, que n'ha publicat un llibre. Conté també els articles *Jaume I al Segon Concili de Lió*; *La locució prepositiva "de part"*, *el present històric i el perfet perifràstic*; *Projecció filològica i lingüística*; *Les variants textuals*, que és un treball inèdit també sobre vocabulari de la crònica; *Un fragment d'un nou manuscrit de la Crònica de Jaume I*, treball també inèdit, en el qual comenta la troballa feta per J. Alturo a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i finalment *"Addenda et corrigenda" a l'edició crítica del "Llibre dels fets"*.

Cal ressenyar també l'edició de la traducció catalana dels *Aforismes*, d'Hipòcrates, a cura d'Antònia Carré amb la col·laboració de Francesca Llorens¹¹, edició conjunta de Publicacions de l'Abadia de Montserrat i de Curial. És un tractat de medicina escrit en proposicions breus entre finals del segle V i mitjans del IV aC; forma part del "Corpus Hippocraticum" i n'ha estat generalment acceptada l'autoria d'aquest savi metge, que l'hauria escrit cap al final de la seva vida. El mètode usat és la interrogació del pacient, l'observació

¹⁰Jordi BRUGUERA, *El vocabulari del "Llibre dels Fets" del rei en Jaume*, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, 226 pp. (Biblioteca Manuel Sanchis Guarner, 50).

¹¹HIPÒCRATES, *Aforismes. Traducció catalana medieval*, edició d'Antònia CARRÉ amb la col·laboració de Francesca LLORENS, Barcelona, Curial Edicions Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, 103 pp. (Textos d'Estudis de Cultura Catalana, 76).

dels fets, l'exploració i la reflexió per tal d'emetre un bon diagnòstic. Fou un tractat molt utilitzat en l'ensenyament de la Medicina i per aquesta causa fou traduït al català i a algunes altres llengües. Se n'han conservat dos manuscrits, dels quals l'autora segueix i estudia el de Bordeus, que és complet, mentre que el conservat a la Biblioteca capitular de Toledo és fragmentari. L'autora comenta la presència de les obres d'Hipòcrates a les biblioteques medievals catalanes, estudia l'estructura interna de l'obra, els errors i la datació de la traducció catalana, que és situada a la primera meitat del segle XV, però probablement hi havia hagut una traducció anterior. L'edició del text és feta amb cura i profusament anotada. Inclou a la fi un aparat crític complementari, amb lliçons o incidències del manuscrit B, i un apèndix que apareix en aquest darrer manuscrit. Un glossari de termes mèdics i la bibliografia clouen el volum.

Amb aquestes notícies no hem exhaurit el comentari de totes les publicacions de les institucions que comentem; hi haurem de tornar aviat.

MARIA TERESA FERRER I MALLOL
Institució Milà i Fontanals, CSIC. Barcelona

SANT BENET I MONTSERRAT

No havíem tingut ocasió de fer-nos ressò del catàleg de l'exposició *Nigra sum. Iconografia de Santa Maria de Montserrat*¹, que es celebrà amb motiu de la restauració de l'exterior de la basílica. El catàleg és precedit per una presentació de l'abat, uns Preliminars dels comissaris Josep de C. Laplana i Teresa Macià, que comenten que l'exposició mostrà les successives interpretacions de la imatge de la Mare de Déu de Montserrat, representada com una princesa gòtica, una madona renaixentista, una reina de l'època barroca i la patrona de Catalunya en el segle XIX; no fou fins al segle XX que es redescobrí i es valorà la talla original romànica. Segueix un estudi de J.C. Laplana sobre "La imatge de la Mare de Déu de Montserrat al llarg dels segles", i un altre de T. Macià sobre "La expansió del culte a la Mare de Déu de Montserrat als segles XVI i XVII". El catàleg presenta les fitxes tècniques i la reproducció de l'objecte exposat al costat. Hi ha reproduccions de la imatge de la Mare de Déu de Montserrat, d'un relleu en pedra que la representa del segle XII, dels miracles de la Mare de Déu a les Cantigas d'Alfons X el Savi, dues miniatures del Llibre Vermell de Montserrat, unes xilografies de finals del segle XV, el retaule d'Alfajarín, un de Bartolomé Bermejo i altres que ja s'endinsen en època moderna. Hi ha també medalles de la confraria, a partir del segle XVI; no s'han conservat mostres de les medalles d'argent que sabem que es podien comprar a l'Edat mitjana al monestir com a record del pelegrinatge. Clou el catàleg la relació d'obres exposades, la Bibliografia i els textos traduïts al castellà, a l'anglès i a l'alemany.

L'abadia de Montserrat publicà també, l'any 1997, la *Regla per als monjos* de Sant Benet de Núrsia, en versió llatina i catalana encarades, per tal de divulgar-ne el coneixement². L'edició compta amb una presentació del llavors abat, Sebastià M. Bardolet, una altra presentació d'aquesta edició per Maur Esteve, abat de Poblet i General de l'Orde Cistercenc

¹*Nigra sum. Iconografia de Santa Maria de Montserrat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, 301 pp.

²SANT BENET DE NÚRSIA, *Regla per als monjos. Text llatí/català*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, 326 pp. (Subsidia Monastica, 21).

"Anuario de Estudios Medievales", 33/1 (2003).- ISSN 0066-5061.

i una introducció que, a més de fer una breu síntesi de la vida de Sant Benet de Nòrcia o Núrsia (entorn de 480-547), presenta els diferents treballs que precedeixen l'edició pròpiament dita. Josep M. Soler i Canals escriu sobre *Els orígens del Monaquisme Cristià. La Bíblia: Primera Regla dels Monjos*. Adalbert de Vogué comenta la *Gènesi de la Regla benedictina* i els seus precedents: les Regles dels Pares, les Institucions i les Col·lacions de Cassià i la del Mestre, tot analitzant la continuïtat i els canvis entre aquestes regles i la de Sant Benet. Rosa Maria Piqué escriu sobre *La Regla, un camí de vida* i sobre les característiques de la comunitat monàstica. Finalment Mercè Cerezo comenta el text de la Regla. Clouen el volum diferents índexs: un de cites bíbliques, un de paral·lels entre textos bíblics i monàstics, un índex temàtic i la bibliografia.

MARIA TERESA FERRER I MALLOL
Institució Milà i Fontanals, CSIC. Barcelona